

ایران در دوران معاصر

عملیات سایه البرز (کمان ۹۹)

نویسنده: شمشاد امیری خراسانی

انتشار: ۲۵ خرداد ۱۳۹۴ - ۸ دقیقه مطالعه

چکیده مقاله

عملیات سایه البرز (کمان ۹۹) بعد از عملیات انتقام (نخستین پاسخ تنها دو ساعت بعد از حمله رسمی عراق به ایران)، این عملیات اولین عملیات هوایی گسترده ای بود که توسط نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران پس از حمله عراق به ایران انجام گرفت. این عملیات در تاریخ ۱ مهر ۱۳۵۹ انجام شد. در این عملیات ۱۴۰ هواپیمای ایرانی شرکت داشتند که خلبانان ایرانی اهداف نظامی ارتش عراق فرودگاه‌ها و آشیانه‌های نظامی ارتش عراق در مناطق کرکوک، موصل، رشید، حبانیه، ناصریه، شعبیه، کوت و المثنی را مورد هدف قرار دادند. در این عملی

پارسیان دژ / ایران در دوران معاصر

عملیات سایه البرز (کمان ۹۹) بعد از عملیات انتقام (نخستین پاسخ تنها دو ساعت بعد از حمله رسمی عراق به ایران)، این عملیات اولین عملیات هوایی گسترده ای بود که توسط نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران پس از حمله عراق به ایران انجام گرفت. این عملیات در تاریخ ۱ مهر ۱۳۵۹ انجام شد. در این عملیات ۱۴۰ هواپیمای ایرانی شرکت داشتند که خلبانان ایرانی اهداف نظامی ارتش عراق فرودگاه‌ها و آشیانه‌های نظامی ارتش عراق در مناطق کرکوک، موصل، رشید، حبانیه، ناصریه، شعیبیه، کوت و المثنی را مورد هدف قرار دادند.

در این عملیات از جنگنده-بمب افکن‌های اف-۵ و اف-۴ برای بمباران و شکاری-رهگیرهای اف-۱۴ برای محافظت از هواپیماها و بوئینگ ۷۴۷ و بوئینگ ۷۰۷ برای سوخت‌رسانی و سی-۱۳۰ هرکولس برای جمع‌آوری اطلاعات الکترونیکی برای مشخص کردن محل پایگاه‌های موشکی استفاده شد.

کمان ۹۹ بزرگ‌ترین عملیات تاریخ نیروی هوایی ایران و عملیاتی موفق بود و باعث برتری هوایی ارتش ایران در ماه‌های آغازین جنگ شد.

انجام عملیات

بامداد روز یکم مهرماه سال ۱۳۵۹ درحالی که بیش از ۱۰ ساعت از هجوم هواپیماهای عراق به ایران نمی‌گذشت، با ابلاغ رمز «کمان ۹۹» به پایگاه‌های هوایی، عملیات آغاز شد.

پایگاه بوشهر که تا به آن روز پرواز ۴۰ فروند فانتوم را با هم تجربه نکرده بود، آماده بود. هواپیماها بر روی باند پرواز قرار گرفتند و یکی پس از دیگری در دل آسمان جای گرفتند. بعد از سوختگیری هوایی، به سمت اهداف حرکت کردند. در آسمان بغداد به خاطر این که این اولین عملیات بزرگ نیروی هوایی بود، ناهماهنگی به وجود آمده بود. به شکلی که وقتی هواپیماهای پایگاه بوشهر به آن‌جا رسیدند، هواپیماهای دیگر از ارتفاع بالاتر درحال بمباران بودند که خلبانان ایرانی با مانورهایی خود را در امان نگاه داشته و اهداف مورد نظر را بمباران کردند.

موج دوم حملات آغاز شد. پایگاه تهران حمله‌ای دیگر را آغاز نمود که بر اساس آن هشت فروند فانتوم هر کدام به ۶ بمب MK82، چهار بمب و موشک‌های راداری مسلح شدند و به همراه یک فروند فانتوم شناسایی به قصد بمباران پایگاه هوایی الرشید در جنوب بغداد و فرودگاه بین‌المللی بغداد به پرواز در آمدند.

قبل از ورود به خاک عراق، فانتوم‌ها به دو دسته تقسیم شدند و با کم کردن ارتفاع از مرز گذشتند و وارد خاک عراق شدند. وقتی به بغداد رسیدند، پدافند عراق که از حمله آگاه شده بود، آسمان بغداد را به گلوله گرفته بودند و دودهای ناشی از آن آسمان را پوشانده بود. خلبانان نیروی هوایی به سمت اهداف خود در پایگاه الرشید و فرودگاه بغداد شیرجه رفتند و تمام بمب‌های خود را بر روی اهداف ریختند که در نتیجه آن باند فرودگاه، ساختمان‌های آن و ماشین‌آلاتی که در آن قرار داشت، تقریباً منهدم شد.

وضعیت عراق بعد از پایان عملیات

تمامی اهداف از پیش تعیین شده در خاک عراق کوبیده شد و هیچ منطقه عملیاتی از قلم نیفتاد. در این عملیات:

پایگاه‌های هوایی الرشید بغداد، کوت در استان العمارة، موصل در استان نینوا، ناصریه در استان ذیقار، شعبیه در استان بصره، پایگاه هوایی کرکوک در استان کرکوک، پایگاه‌های هوایی حبانیه شامل دو پایگاه تموز و هضبه در غرب بغداد، پایگاه هوایی ام‌القصر، فرودگاه بین‌المللی بغداد و فرودگاه المثنی، توسط بمب‌افکن‌های ایرانی بمباران شد.

هر دو باند پروازی پایگاه کرکوک، پالایشگاه‌های نفت کرکوک و بصره، فرودگاه حبانیه شمالی، فرودگاه المثنی، پل‌های ارتباطی تنومه و بصره و چاه‌های نفت باباگرگر و مخازن نفت موصل و تاسیسات گازی کرکوک، تنها قسمتی از خسارت‌های وارد به عراق بود.

با انجام این عملیات، نیروی هوایی عراق بیش از ۵۵ درصد از توان خود را از دست داد و تا مدت‌ها پایگاه‌های هوایی آنان قادر به استفاده از تمام یا بخشی از توان خود نبودند. پایگاه هوایی الرشید به عنوان یکی از مهم‌ترین پایگاه‌های هوایی عراق، تا ۶۹ روز نتوانست عملیاتی شود.

پایگاه‌های هوایی شرکت کننده و اهداف هر کدام

۴۸ فروند هواپیمای جنگنده بمب‌افکن F5E از پایگاه هوایی تبریز به پرواز درآمدند و پایگاه هوایی موصل را در هم کوبیدند.

۴۰ فروند هواپیمای جنگنده بمب‌افکن F5E از پایگاه هوایی دزفول به پرواز درآمدند و پایگاه هوایی ناصریه را در هم کوبیدند.

۱۶ فروند هواپیمای جنگنده بمب‌افکن فانتوم از پایگاه همدان به پرواز درآمدند و پایگاه هوایی کوت را در هم کوبیدند.

۱۶ فروند هواپیمای جنگنده بمب‌افکن فانتوم از پایگاه بوشهر به پرواز درآمدند و پایگاه هوایی شعبیه را در هم کوبیدند.

۱۲ فروند هواپیمای جنگنده بمب‌افکن فانتوم از پایگاه یکم شکاری مهرآباد به پرواز درآمدند و پایگاه هوایی الرشید در نزدیکی بغداد را بمباران کردند.

۸ هواپیمای جنگنده بمب‌افکن فانتوم از پایگاه همدان به پرواز درآمدند و فرودگاه بغداد و پایگاه شمالی حبانیه را در غرب بغداد در هم کوبیدند.

برای این عملیات جمعاً ۳۸۰ نفر از پرسنل نیروی هوایی با ۲۰۰ فروند جنگنده بمب‌افکن به پرواز درآمدند که ۱۴۰ هواپیما از مرز عبور کرد.

در این روز نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران با ۳۰۰ پرواز عملیاتی باعث شدند ارتش عراق در به‌کارگیری نیروهایش دچار مشکل شود و با از دست دادن آزادی عمل، نیروی زمینی خود را بدون پشتیبانی هوایی در صحنه نبرد در مناطق اشغالی ایران، به حال خود رها کند.

پیشینه

در بعد از ظهر روز ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ نیروی هوایی عراق در عملیاتی شبیه به حمله نیروی هوایی اسرائیل که در سال ۱۹۶۷ در جنگ با اعراب با حمله غافلگیرکننده نیروی هوایی مصر را از کار انداخته بود، به پایگاه‌های هوایی ایران

حمله کرد، با این تصور که با این کار نیروی هوایی ایران را از کار خواهد انداخت. این عملیات موفقیت چندانی برای عراق نداشت و نیروی هوایی ایران آسیب زیادی ندید.

طرح عملیاتی البرز

پرسنل نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی (معاونت‌های عملیات پایگاه‌ها) با دستور فرمانده نیروی هوایی سرتیپ جواد فکوری شبانه مشغول برنامه‌ریزی برای اجرای طرح عملیاتی البرز شدند و طرح عملیات در واپسین دقایق شامگاه ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ آماده شد.

اهداف این عملیات پایگاه‌های هوایی، مخازن سوخت و مهمات، پالایشگاه‌ها، آشیانه هواپیماها، پناهگاه‌های تعمیرات و نگهداری هواپیما، باندهای پروازی، رادارهای هدایت کننده هواپیماهای جنگی، برج‌های مراقبت و مراکز مخابراتی عراق بودند.

ترتیب عملیات چنین بود که در ساعت مقرر تانکرهای سوخت‌رسان در محل ملاقات حضور داشته باشند و ابتدا فانتوم‌های پایگاه همدان به پرواز درآیند و بدون سوختگیری هوایی به اهداف خود حمله کنند. دو دقیقه بعد از آن‌ها، فانتوم‌های پایگاه تهران به پرواز درآیند و با سوختگیری هوایی، به اهداف خود حمله کنند. دو دقیقه بعد فانتوم‌های پایگاه بوشهر به پرواز درآیند و آن‌ها نیز با سوختگیری هوایی به اهداف خود حمله کنند. در همین زمان هم اف-۵های پایگاه‌های تبریز و دزفول به پرواز درآمده و اهداف خود را بمباران کنند و در این زمان اف-۱۴ها از پایگاه‌های مربوطه به پرواز درآیند و کار پشتیبانی عملیاتی را از پشت مرزها به عهده بگیرند.

قرار شد نام عملیات «کمان ۹۹» باشد که نمادی از فرستادن آتش خشم ملت ایران به سوی متجاوز بود به این معنی که تیری در چله کمان گذاشته می‌شود و تا دور دست‌ترین نقاط عراق رها می‌شود، تا یادآور آرش کمانگیر باشد. عدد ۹۹ نیز از شمار صفحات طرح عملیاتی البرز گرفته شده بود.

برای اجرای این طرح، خلبانان در هر پایگاه به فرماندهی فراخوانده شدند و تا صبح بر روی برنامه پروازی، نوع مأموریت و مشخص نمودن اهدافی که باید هدف قرار بگیرد، کار کردند.

خدمه فنی تا صبح بیدار بودند تا بمب ام‌ک ۸۲ بمب‌های MK82/83/84، بمب‌های خوشه‌ای، موشک‌های ماوریک، موشک‌های حرارتی و موشک‌های راداری را بر روی جنگنده‌ها بار کنند.

پایگاه‌های شرکت کننده در عملیات

قرار بر این شد که پایگاه‌های تهران، همدان و بوشهر با یگان‌های اف-۴ (فانتوم) خود و پایگاه‌های تبریز و دزفول با یگان‌های اف-۵ (تایگر) خود در این عملیات شرکت کنند و پایگاه‌های هفتم و هشتم شکاری با یگان‌های اف-۱۴ (تامکت) خود کار پشتیبانی را برعهده بگیرند.

زمان عملیات هم‌زمان با طلوع آفتاب در سرزمین عراق انتخاب شد تا نور خورشید صبحگاهی کار هدف‌گیری را برای پدافند هوایی عراق مشکل کند.

منطقه عملیات نیز سرتاسر خاک عراق در حد فاصل مدار ۳۰ درجه شمالی یعنی جنوبی‌ترین مدار در خاک عراق تا شمالی‌ترین مدار آن که مدار ۳۷ درجه شمالی را شامل می‌شد.

ازکار انداختن پدافند هوایی عراق

ماموریت‌های SEAD یا عملیات ضد پدافندهوایی قبل و همزمان با ورود بمب‌افکن‌ها به خاک عراق انجام شد تا رادارها و پدافندهای مناطقی که قرار بود به آن‌ها حمله شود، از سر راه بمب‌افکن‌ها برداشته شود. با انجام این کار برتری کامل هوایی از آن خلبانان نیروی هوایی شد و این باعث شد توان دشمن به میزان قابل توجهی کاهش پیدا کند.

علت انتخاب این عملیات

هاشمی رفسنجانی، از اعضای شورای عالی دفاع معتقد است در ابتدای جنگ ارتش عراق فاقد قدرت پدافند هوایی مناسب بوده است و به همین دلیل نیروی هوایی ایران توانست بدون مزاحمت تاسیسات استراتژیک عراق را مورد حمله قرار دهد.

نیروی هوایی ایران تا انتهای جنگ از انجام عملیات مشابهی امتناع ورزید که یکی از دلایل آن تقویت سامانه ضد هوایی ارتش عراق بوده است.

زنده باد ارتش ایران

ارجاع به این مقاله

شمشاد امیری خراسانی، «عملیات سایه البرز (کمان ۹۹)»، پارسیان دژ، ۱۳۹۴.

خواندن مقاله و پیوست‌های آن در وبسایت پارسیان دژ

نشانی ثابت این نسخه:

<http://parsiandej.ir/articles/1650/pdf/۹۹-کمان-البرز-سایه-عملیات.pdf>

آخرین ویرایش مقاله: ۱۲ مرداد ۱۴۰۵